

Boekbesprekingen

Becker, J.W. en de Wit, J.S.J.
***Secularisatie in de jaren negentig:
kerklidmaatschap, veranderingen
in opvattingen en prognose***

Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau,
2000, 86 pp.
ISBN 90-377-0019-5

Centraal Bureau voor de Statistiek.
***Kerkelijke gezindte en kerkbezoek
aan het einde van de twintigste
eeuw: opvattingen en activiteiten***

Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de
Statistiek, 2000, 30 pp.

Eind 2000 verschenen vlak na elkaar twee studies over secularisatie in Nederland in de jaren negentig. De eerste studie, *Secularisatie in de jaren negentig*, werd uitgegeven door het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze studie bouwt voort op eerdere publicaties van het SCP uit 1994 en 1997. Dit meest recente rapport bevat een beschrijving van enkele religieuze ontwikkelingen, voornamelijk van de ontwikkeling van de aanhang van de kerkelijke gezindten sinds 1958, van de kerkgang sinds 1970 en van de veranderingen in de aanhang van een aantal levensbeschouwelijke opvattingen sinds 1966. Daarnaast geven de auteurs prognoses van de aanhang van de grote kerkgenootschappen in 2010 en wordt de positie van de islam in ons land nader bekeken.

Het SCP-rapport geeft een drietal verklaringen voor de voortschrijdende secularisatie in ons land: ten eerste de generatieopvolging, ten tweede de selectie op de levensbeschouwing van de kerkleden en ten derde de tijdgeest. Bij de groei van de buitenkerkelijkheid (in 1999 beschouwde 63 procent van de Nederlanders zich als buitenkerkelijk) speelt de generatieopvolging een belangrijke rol. De jongere generaties tellen meer buitenkerkelijken.

De auteurs vinden enkele, maar niet erg overtuigende, aanwijzingen dat ook de islam zich niet geheel aan de ontkerkelijking kan onttrekken. Voor met name Turkse en Marokkaanse jongeren geldt dat hoe meer ze zich identificeren met hun Turkse of Marokkaanse nationaliteit, hoe sterker ze zich ook met de islam verbonden voelen. Turkse en Marokkaanse jongeren die zich als Nederlander beschouwen, geven vaker aan buitenkerkelijk te zijn. Het rapport laat ook zien dat het zich afwenden van de islam niet tot ledenwinst leidt voor de christelijke kerken. De Turkse en Marokkaanse jongeren lijken hiermee het algemene patroon in Nederland te volgen: wanneer men de eigen religieuze gezindte de rug toe keert, heeft dit bijna altijd buitenkerkelijkheid tot gevolg, en nauwelijks een toetreding tot een andere gezindte.

Het SCP schenkt ook aandacht aan de maatschappelijke invloed die de bevolking aan het instituut kerk toekent. Wanneer de kerken zich bezighouden met algemene maatschappelijke problemen, zoals armoede en discriminatie, kunnen ze op de goedkeuring van de Nederlanders rekenen. De Nederlander tole-

reert echter geen inmenging van de kerken in hun privé-leven (abortus, euthanasie).

Tot slot onderzocht het SCP het geloof in een aantal leerstellingen. Het bleek dat de instemming met de gedachte van een leven na de dood en met het bestaan van de hemel, de hel en religieuze wonderen is toegenomen. Het geloof in deze leerstellingen nam vooral toe onder de jongste generatie kerkleden; de auteurs wijten dit aan een selectie-effect. Met name onder de jongste generatie zouden de meest overtuigden als kerklid zijn overgebleven, de rest zou de kerk hebben verlaten. De auteurs stellen dat selectie de trend naar een sterker geloof niet geheel kan verklaren omdat de instemming met deze leerstellingen ook onder de buitenkerkelijken toenam. Ze menen dat er dus sprake moet zijn van een verandering van de tijdgeest, waarbij de hele bevolking minder gereserveerd kwam te staan tegenover transcendentale denkbeelden. Deze hypothese wordt echter niet door de auteurs getoetst. Een alternatieve, en naar mijn mening meer plausibele, verklaring wordt ook niet door de auteurs op haar houdbaarheid onderzocht. De jongste generatie (geboren na 1960) is een erg grote groep om uitspraken over te doen. De jongsten onder hen zijn 19 jaar oud, terwijl de oudsten onder hen in 1999 inmiddels de middelbare leeftijd hebben bereikt. Wellicht hebben zich in het leven van de ouderen onder hen allerlei zaken voorgedaan, bijvoorbeeld het krijgen van kinderen of het overlijden van ouders, die het geloof in de genoemde leerstellingen doen toenemen.

Het SCP ziet de toekomst voor de kerken somber in. In 2010 is naar schatting 67 procent van de bevolking buitenkerkelijk, 13 procent is rooms-katholiek, 5 procent is Nederlands hervormd, 4 procent is gereformeerd, 6 procent is islamiet en 4 procent

rekenen zich tot de overige gezindten. Ook het kerkbezoek, nu al zeer gering, zal in de toekomst nog lager worden. In 2010 zal nog maar 12 procent van de rooms-katholieken eenmaal per twee weken naar de kerk gaan. Deze percentages zijn 40 voor de Nederlands hervormden en 55 voor de gereformeerden.

Het SCP-rapport over secularisatie geeft de lezer een schat aan informatie over de positie van de kerken in de Nederlandse samenleving aan het einde van de jaren negentig. De interpretatie van de gegevens door de auteurs is echter niet altijd eenduidig. Soms worden conclusies getrokken wat betreft generaties, soms wat betreft levensfase of leeftijd, terwijl het op grond van het geringe aantal tijdstippen in het onderzoek niet goed mogelijk is om hier een onderscheid tussen te maken. Dit alles neemt niet weg dat het rapport een mooi beeld schetst van de veranderende rol van de religie in de Nederlandse samenleving.

Het rapport van het Centraal Bureau voor de Statistiek, *Kerkelijke gezindte en kerkbezoek aan het einde van de twintigste eeuw*, geeft een fraaie aanvulling op de gegevens uit het SCP-rapport. Tezamen geven de twee rapporten een compleet overzicht van de religie in de Nederlandse samenleving aan het einde van de twintigste eeuw. Het CBS-rapport plaatst de gegevens over de religie allereerst in een historisch perspectief. Door gegevens uit de volkstellingen te koppelen aan enquêtegegevens, krijgen we een overzicht van de omvang van de verschillende gezindten in Nederland sinds 1849. De gegevens in deze tijdreeks laten overigens wel een trendbreuk zien: de volkstellingen hebben betrekking op de gehele Nederlandse bevolking, de enquêtes die na 1971 worden gebruikt op de bevolking van 18 jaar en ouder. Religieuze groeperingen waarin het kindertal gemiddeld hoog is (voor de peri-

ode tot 1971 waren dat de katholieken) zullen daarom voor de volkstellingen hogere percentages opleveren dan groeperingen waarin het kindertal lager is.

In de 100 jaar tussen 1899 en 1999 zien we de groep buitenkerkelijken toenemen van 2 procent van de Nederlandse bevolking naar 41 procent van de Nederlandse bevolking. In deze periode is de omvang van de groep gereformeerden met 7 procent ongeveer gelijk gebleven, de Nederlands hervormden nemen in aandeel af van 48 naar 14 procent, en voor de katholieken daalt het percentage van 35 naar 31. Op het eerste gezicht lijken deze percentages in het CBS-rapport niet overeen te komen met die van het SCP. Immers, het CBS komt in 1999 uit op 41 procent buitenkerkelijken, het SCP op 63. Deze verschillen zijn echter toe te schrijven aan de manier waarop de vraag naar de religieuze gezindte aan de Nederlanders is voorgelegd. Het CBS maakt gebruik van de zogenaamde eentrapsvraagstelling. Men stelt de vraag "Tot welke gezindte of levensbeschouwelijke groepering rekent u zichzelf?". Het SCP maakt gebruik van de tweetrapsvraagstelling: eerst stelt men vast of men zich tot een kerkgenootschap rekent, als dat zo is vraagt men vervolgens welke religieuze gezindte dat is. Het is bekend dat de eentrapsvraagstelling tot veel lagere percentages buitenkerkelijken leidt dan de tweetrapsvraagstelling.

Het CBS-rapport geeft ook een overzicht van de regionale aanhang van de verschillende religieuze gezindten. Dit overzicht laat duidelijk zien dat de frontlijn van het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) nog steeds is terug te vinden in de spreiding van de kerkelijke gezindten over ons land. Boven de frontlijn vinden we vooral protestanten; ten zuiden ervan met name katholieken. De onkerkelijk-

heid neemt vanaf de bestandslijn naar het noordwesten toe: de minst kerkelijke provincies zijn van oudsher Noord-Holland, Friesland en Groningen.

Ook aan het einde van de twintigste eeuw is er nog een verband tussen religie en politiek waarneembaar. De opkomst bij verkiezingen is onder protestanten hoger dan gemiddeld, onder aanhangers van de islam is het lager dan gemiddeld. Daarnaast blijken buitenkerkelijken nauwelijks op religieuze politieke partijen te stemmen terwijl driekwart van de gereformeerden hierop zegt te stemmen. Hier speelt ook de kerkgang een rol: hoe trouwer men naar kerkdiensten gaat, hoe vaker men op een religieuze partij stemt. Trouwe kerkgangers zijn daarnaast het meest actief in het vrijwilligerswerk.

Tot slot onderzocht het CBS-rapport in welke mate kerkleden verschillen in hun waarden. Niet verbazingwekkend worden de traditionele familiewaarden vooral door gereformeerden en de aanhangers van overige gezindten onderschreven. Aan economische waarden wordt door rooms-katholieken het meest belang gehecht; deze groep hecht samen met de onkerkelijken ook het meest aan genieten van het leven. Met name deze laatste bevinding bevestigt mijn eigen waarnemingen in het katholieke Nijmegen. Ik ondervond daar niet alleen dat katholieken veel van het leven genieten, maar dat ze het ook niet zo nauw nemen met op tijd op afspraken verschijnen. Of deze privé-waarneming meer algemene betekenis heeft, en of er misschien een verband is met het genieten van het leven, zou verder onderzoek moeten aantonen.

Beide rapporten over secularisatie laten zien dat de geïnstitutionaliseerde rol van de religie in ons land duidelijk aan belang heeft ingeboet. Toch is de invloed van de religie nog

steeds prominent aanwezig wanneer het bijvoorbeeld gaat om religieuze leerstellingen, algemene waarden en opvattingen en politiek gedrag. Het belang van studies als die van het SCP en het CBS is groot. Beide instanties staan bekend om de hoge kwaliteit van de verzamelde gegevens, en de continuïteit van het onderzoek maakt het mogelijk om maatschappelijke veranderingen over een langere periode zichtbaar te maken. Dat het SCP-rapport beschouwender is dan dat van het CBS, volgt logischerwijs uit de doelstellingen van beide organisaties. Ik kan de geïnteresseerde lezer aanraden om beide publicaties voor naslagdoeleinden aan te schaffen.

Ariana Need

Wolf, I. de, *Opleidingsspecialisatie en arbeidsmarktsucces van sociale wetenschappers*

Dissertatie Universiteit Utrecht, 2000, 171 pp.
ISBN 90-393-2554-5

De laatste jaren verschijnen steeds meer onderzoeken naar de relatie tussen opleidingsspecialisatie (studierichting) en arbeidsmarktsucces. Als gevolg van de onderwijsexpansie is de differentiatie in verschillende studierichtingen toegenomen, waardoor een toenemend aantal werknemers meer 'educational signals' bezit dan alleen het onderwijsniveau. Bovendien wordt de arbeidsmarkt steeds complexer, waardoor werkgevers zoeken naar gespecialiseerde arbeidskrachten. Het proefschrift van De Wolf valt binnen deze onderzoekslijn. Zij onderzocht voor afgestudeerden van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit

Utrecht in de jaren negentig hoe verschillen tussen afstudeerrichtingen in arbeidsmarktsucces zijn te verklaren. Hiermee komt haar onderzoek tegemoet aan het maatschappelijke vraagstuk hoe onderwijsprogramma's het beste kunnen worden ingericht om goede arbeidsmarktvooruitzichten te bieden. Moeten we vooral studenten opleiden wier kennis en vaardigheden direct de productiviteit verhogen, of dienen we vooral flexibele arbeidskrachten op te leiden?

Haar verklaring komt erop neer dat studierichtingen binnen de sociale wetenschappen verschillen in de mate waarin vakspecifieke dan wel veldspecifieke competenties worden aangeleerd. Vakspecifieke opleidingen richten zich op specifieke beroepsgroepen (productiviteitsverhogend), terwijl veldspecifieke opleidingen gericht zijn op scholing omtrent maatschappelijke vraagstukken (flexibiliteitsverhogend). Vervolgens onderscheidt De Wolf drie arbeidsmarktsegmenten: het vakspecifieke segment, het veldspecifieke segment en het generieke segment. Dit onderscheid maakt het mogelijk om voor de twee belangrijkste arbeidsmarkttheorieën over opleidingseffecten, de menselijk kapitaaltheorie en de baancompetitietheorie, te bepalen welke theorie in welk segment de grootste verklaringskracht heeft. Hiermee biedt het proefschrift niet alleen een maatschappelijke, maar ook een theoretische bijdrage aan het arbeidsmarktonderzoek. Voor banen in het generieke segment zijn specifieke kennis en vaardigheden niet nodig en is het vooral van belang om het juiste opleidingsniveau te hebben. Hier zal de selectie en allocatie dan ook vooral geschieden volgens het baancompetitiemodel; het onderwijs dient niet als indicator van productiviteit als gevolg van een bepaalde samenstelling van kennis en vaardigheden, maar dient in de eerste plaats

om werknemers te rangschikken naar de te maken trainingskosten door de werkgever. In het vakspecifieke segment daarentegen, is het van groot belang om de juiste vaardigheden uit het onderwijs mee te brengen, en zal de verklaring voor de relatie tussen onderwijs en arbeidsmarkt vooral conform het menselijk kapitaalmodel lopen. Het veldspecifieke segment neemt een tussenpositie in.

In het empirische deel gebruikt De Wolf allereerst een vignetonderzoek onder werkgevers. De vignetten bestonden uit kenmerken van fictieve sollicitanten, zoals leeftijd, opleidingspecialisatie, studieresultaten en persoonlijkheidskenmerken. Uit deze analyse bleek dat voor de selectie van een functie in het generieke segment het irrelevant is of de sollicitant een passende opleidingsspecialisatie heeft doorlopen, iets wat voor de baan in het vakspecifieke segment overduidelijk wel van belang is. Verder wordt de selectie in het generieke segment sterker bepaald door persoonlijkheid en extracurriculaire activiteiten zoals bestuurlijke ervaring, wat minder belangrijk is in het vakspecifieke segment. Hiermee toont De Wolf overtuigend aan dat werkgevers ook voorkeur hebben voor sollicitanten met passende opleiding in sommige beroepen, en dat de veel gevonden match dus niet uitsluitend het gevolg is van zelfselectie. Wel zijn sommige bevindingen uit het vignetonderzoek contra-intuïtief. Zo doen de kenmerken 'eerste indruk' en 'flexibiliteit' er volgens de werkgevers niet toe, de tips in alle sollicitatiehandelingen ten spijt.

Opleidingsspecialisaties zijn empirisch geordend naar vak- en veldspecificiteit. Vak- en veldspecificiteit blijken twee uitersten van dezelfde dimensie. Een uiteindelijke schaling is geconstrueerd op basis van expertbeoordelingen, objectieve indicatoren van studiepro-

gramma's en zelfrapportages van studenten. Deze specialisatiescore wordt vervolgens gerefereerd aan arbeidsmarktsucces aan het begin en later in de carrière. Hiervoor worden twee panelstudies gebruikt onder afgestudeerden van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht. Twee bevindingen staan in dit deel van het onderzoek centraal. Ten eerste blijkt binnen de sociale wetenschappen de specialisatie nauwelijks van invloed op arbeidsmarktsucces. Het enige waarin vakspecialisten verschillen van veldspecialisten is de kans op een bij de opleiding passende baan. Het is echter nog maar de vraag of we hier kunnen spreken van arbeidsmarktsucces voor beide groepen; voor vakspecialisten wel maar voor veldspecialisten wellicht in mindere mate. Ten tweede is de invloed van een goede aansluiting tussen opleidingsniveau en -richting aan de ene kant en baan aan de andere kant (dubbele match) op uurloon min of meer gelijk voor beide groepen aan het begin van de carrière, terwijl een enkele match (opleidingsniveau of -richting) meer voordeel oplevert voor veldspecialisten. Helaas heeft De Wolf niet laten zien welke van de twee matches het belangrijkste is voor veldspecialisten, en of één van de twee enkele matches wel van invloed is op het inkomen van vakspecialisten. Enige jaren na afstuderen hebben veldspecialisten meer voordeel van (enkele of dubbele) matching dan vakspecialisten. Omdat voor deze laatste analyse het uurloon aan het begin van de carrière als controlevariabele is opgenomen interpreteert De Wolf het als een grotere salariss*stijging* voor veldspecialisten. Dit is te verklaren met verschillende mechanismen, waarbij het verschil in typen functies tussen vak- en veldspecialisten (bijvoorbeeld overheid of profitsector) het meeste hout snijdt. De Wolf interpreteert het echter als een snellere

productiviteitsstijging voor veldspecialisten in een passende baan, de menselijk-kapitaaltheorie volgend. Wanneer ze had aangetoond dat de veldspecialisten een snellere productiviteitsstijging hebben als gevolg van 'on-the-job training' zouden we overtuigender bewijs hebben dat het inderdaad productiviteitverhoging als gevolg van kennis en vaardigheden is, en niet theoriearme maar steekhoudende meso-verklaringen zoals verschillen tussen de profit- en de non-profitsector in loonstijging. We weten echter niets over deze vorm van training, maar als dit het niet is lijkt het vreemd dat binnen aansluitende banen er een sterkere productiviteitsstijging is onder veldspecialisten dan onder de speciaal voor de beroepsgroep opgeleide vakspecialisten. Immers, er is geen invloed van de specialisatiescore zelf op het uurloon, alleen van de interactie met matching.

Wat betreft de maatschappelijke bijdrage van het proefschrift valt te concluderen dat het niet veel uitmaakt of we sociaal-wetenschappelijke opleidingen op een vakspecifieke dan wel veldspecifieke manier inrichten; het arbeidsmarktsucces verschilt nauwelijks. Gezien de bevindingen van ander onderzoek geldt dit wellicht niet voor bredere verschillen tussen studierichtingen, bijvoorbeeld tussen meer generieke culturele opleidingen (met relatief slechte vooruitzichten) versus vakgerichte opleidingen in de technologie en economie (met relatief gunstige vooruitzichten). Voor een beter inzicht in de vroege arbeidscarrière van afgestudeerden verdient het panelonderzoek van de Universiteit Utrecht onder sociale wetenschappers navolging voor andere faculteiten en universiteiten.

Herman G. van de Werfhorst